

استیلای تمدنی جهان غرب بر مصر و ایران

(از ورود ناپلئون به منطقه خاورمیانه تا پایان جنگ جهانی اول)

تألیف:

دکتر مهدی سیاوشی

عضو هیئت علمی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

حسین بیاتلو

دانشکده و پژوهشکده علوم اجتماعی و فرهنگی

دانشگاه جامع امام حسین (ع)

مؤسسه چاپ و انتشارات

مؤسسه چاپ و انتشارات
دانشگاه جامع امام حسین (ع)

۶۱۳

سری تاریخ - ۲

سرشناسه	:	سیاوشی، مهدی، ۱۳۶۴ -
عنوان و نام پدیدآور	:	استیلای تمدنی جهان غرب بر مصر و ایران (از ورود ناپلئون به خاورمیانه تا پایان جنگ جهانی اول) / مهدی سیاوشی، حسین بیاتلو.
مشخصات نشر	:	تهران : دانشگاه جامع امام حسین (ع)، موسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	۳۷۴ ص: جدول.
فروست	:	موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه امام حسین (ع)؛ ۶۱۳، سری تاریخ؛ ۲.
شابک	:	۹۷۸-۹۶۴-۴۵۲-۶۲۷-۵
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۱۹۹.
موضوع	:	تمدن غرب، Civilization, Western
موضوع	:	شرق و غرب، East and West
موضوع	:	استعمار فرهنگی - مصر، Colonization, Cultural -- Egypt
موضوع	:	استعمار فرهنگی - ایران، Colonization, Cultural -- Iran
شناسه افزوده	:	بیاتلو، حسین، ۱۳۶۵ -
شناسه افزوده	:	دانشگاه جامع امام حسین (ع)، موسسه چاپ و انتشارات
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۷ الف۵/س۹/س۲۴۵ CB
رده بندی دیویی	:	۹۰۹/۰۹۸۲۱
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۱۵۱۰۶۷

• کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس برای دانشگاه جامع امام حسین (ع) محفوظ است.

• عنوان: استیلای تمدنی جهان غرب بر مصر و ایران از ورود ناپلئون به خاورمیانه تا پایان جنگ جهانی اول

• تألیف: دکتر مهدی سیاوشی، حسین بیاتلو

• ویراستاری، صفحه آرایی و طراحی جلد: میثاق گرافیک

• ناظر فنی چاپ: سید محمدباقر موسوی

• نوبت چاپ: اول (اردیبهشت ۹۷)

• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ سپاه

• شمارگان: ۲۰۰ نسخه

• قیمت: ۵۲۰،۰۰۰ ریال

• نشانی: تهران، بزرگراه شهید بابایی، بعد از بل لشکرک، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، معاونت پژوهش و فناوری،

دورنگار: ۷۴۱۲۸۲۷۴

تلفن: ۷۴۱۸۸۲۶۰

• مرکز پخش: تهران، میدان فردوسی، فروشگاه و نمایشگاه مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (ع)،

تلفن: ۸۸۸۳۹۲۹۷

ترنجستان امام حسین (ع)

بسم الله الرحمن الرحيم

«يرفع الله الذين آمنوا منكم و الذين اتوا العلم درجات»

خداوند مقام رفیع اهل ایمان و دانشمندان عالم را (در دو جهان) رفیع می گرداند.

(سوره مبارکه مجادله-آیه ۱۱)

ارزش و جایگاه علم و دانش اندوزی در اسلام تا آن پایه است که خداوند کریم در قرآن مجید، ابلاغ رسالت رسول خود را برای هدایت بشریت، به اقرار آغاز نمود.

هدایت بشر، تکامل، سعادت و تقرب به ذات اقدس الهی در گرو کسب معرفت و تحصیل علم و دانش است، علمی که به تعبیر استاد شهید مطهری، زیبایی عقل است و انسان خداجوی، معبود خود را در آن می یابد.

یکی از مسئولیت های مهم هر دانشگاه در کنار تعلیم و تربیت، نشر کتب و آثار علمی است. معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه جامع امام حسین (ع) نیز به منظور مشارکت فعال در بالندگی و رشد فرهنگی و علمی جامعه، دست یابی به مرجعیت علمی در حوزه های مأموریتی و ایفای رسالت خطیر خود در تولید دانش و انتشار یافته های علمی، افتخار و تلاش دارد تا زمینه و بستر لازم را جهت تشویق پژوهشگران و اساتید محترم در عرصه تولید علم، فراهم و تسهیل نماید.

امید است در سایه الطاف بیکران الهی و با گسترش فعالیت های انتشاراتی مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (ع)، این رسالت خطیر تحقق یابد.

در پایان بر روح تابناک امام راحل (ره) و شهدای گرانقدر انقلاب اسلامی و دفاع مقدس درود می فرستیم و با آرزوی توفیقات هر چه بیشتر مقام معظم رهبری و خدمتگزاران اسلام و کشور، از اساتید، فرهیختگان و اهل نقد و نظر تقاضا داریم با ارائه نظرات و پیشنهادات خود ما را یاری فرمایند.

و من الله التوفيق و عليه التكلان

معاونت پژوهش و فناوری-دانشگاه جامع امام حسین (ع)

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۲	پیشگفتار.....
۲۳	بخش اول: استیلای تمدنی غرب بر مصر.....
۲۵	فصل اول: استیلای فرهنگی غرب در دوره عثمانی بر مصر.....
۳۲	اشغال مصر توسط فرانسه و آغاز استیلای سیاسی.....
۴۲	اقدامات اداری و اقتصادی فرانسوی‌ها در مصر.....
۴۴	اقدامات فرهنگی فرانسوی‌ها.....
۵۶	واکنش متفکران مصری به اقدامات فرانسوی‌ها.....
۷۵	فصل دوم: اندیشه اصلاحات و نفوذ فرهنگ غرب.....
۸۰	اصلاحات و نفوذ فرهنگی غرب.....
۸۱	استفاده از مستشاران اروپایی.....
۸۳	الگوی فرانسوی پیشرفت.....
۸۶	اصلاحات اقتصادی.....
۸۹	اعزام دانشجویان به خارج.....
۹۹	تاسیس مدارس جدید.....
۱۰۶	نهضت ترجمه.....
۱۱۸	سیاست های نوسازی در مصر و ارتباط آن با استیلای تمدنی.....
۱۲۵	فصل سوم: نفوذ فرهنگی.....
۱۲۵	زمینه ساز استیلای سیاسی و اقتصادی.....
۱۴۹	حضور اروپایی‌ها در جامعه مصر عهد اسماعیل پاشا.....
۱۵۵	مسأله کانال سوئز و نفوذ سیاسی غرب در مصر.....

۱۶۰	قروض خارجی و ورشکستگی مصر
۱۶۵	فصل چهارم: روشنفکران عرب و پیروی از تمدن غرب
۱۶۷	روشنفکران عرب مسیحی و پیدایش اندیشه ناسیونالیسم
۱۷۵	مهم‌ترین اندیشه‌های ملی‌گرایانه اعراب مسیحی
۱۸۱	بخش دوم: استیلای تمدنی غرب بر ایران
۱۸۳	فصل پنجم: استیلای فرهنگی غرب در دوره صفویه و قاجاریه بر ایران
۱۸۵	مبلغان مسیحی و تأسیس مدارس خارجی در ایران
۱۹۰	مبلغان مسیحی و رویکرد دربار در دوره صفویه
۱۹۹	واکنش علما به اقدامات مبلغان مسیحی
۲۰۹	فعالیت‌های مبلغان مسیحی پس از دوره صفویه
۲۱۲	مبلغان مسیحی در اوایل دوره قاجاریه
۲۱۲	فعالیت‌های هنری مارتین
۲۲۲	مبلغان فرانسوی
۲۳۷	مبلغان آمریکایی
۲۴۱	برآیند کلی حضور مبلغان مذهبی در ایران و ارتباط آنان با استیلای تمدنی
۲۴۷	فصل ششم: اندیشه اصلاحات و نفوذ فرهنگ غرب
۲۵۴	اعزام دانشجویان به خارج
۲۶۶	نهضت ترجمه
۲۸۴	تأسیس مدارس جدید
۲۹۱	فصل هفتم: نفوذ فرهنگی، زمینه ساز استیلای سیاسی و اقتصادی
۳۰۱	بحثی درباره ماهیت و شرایط انعقاد قراردادها

پیشگفتار

از قرن ۱۸ به بعد، قدرت گیری غرب و دول غربی به شکل استعمار و استثمار کشورهای اسلامی رخ نمود. گرچه این استعمار و دست اندازی منحصر به حکومت های اسلامی نبود، اما تلاش حکومت های غربی در جهت استعمار کشورهای اسلامی، نمودی بارزتر داشت. ریشه های درگیری غرب و شرق که به گذشته های دور (دوران درگیری های مستمر و مداوم میان ساسانیان و رومی ها و بعد حکومت های اسلامی و بیزانس و سپس نبردهای صلیبی و سی) بازمی گردد، همواره کشمکشی دائمی را باعث شده است. در قرون جدید این تصادم بارزتر به قدرت نظامی غرب، معمولاً به سود آنان بوده است. استعمار چند صد ساله هند و نیز تصرف مصر توسط فرانسه و انگلیس و به ویژه دخالت های غربی ها در ایران، از نمونه های برجسته تلاش غرب در جهت تسلط به شرق است. استقرار کشورهایی مانند ایران و مصر در مناطق سوق الجیشی و حساس و نیز وجود منابع طبیعی فراوان و بازارهای بزرگ مصرف در این کشورها که غربی ها برای فروش محصولات خود از آنها سود می بردند، روند ورود غرب به این مناطق را تسریع می کرد.

مصر که سال ها تحت تسلط حکومت عثمانی به سر می برد و به عنوان یکی از ولایت های آن به شمار می آمد، با ورود ناپلئون، به شکل عینی و ملموس با تمدن غرب آشنا شد. این آشنایی را می توان به مثابه نخستین برخورد جدی مسلمانان با غرب به ویژه از نظر فرهنگی و تمدنی مورد مطالعه قرار داد. در واقع ورود ناپلئون به مصر، یک فتح سیاسی صرف نبود. در کشتی هایی که او برای تصرف مصر تجهیز کرده بود، علاوه بر

ادوات جنگی، تعداد فراوانی دانشمند فرانسوی و آلات و ابزار علمی نیز وجود داشت که برای تحقیقات علمی بر روی مصر و مصری‌ها تدارک دیده شده بود. به دیگر سخن، هدف اصلی ناپلئون از فتح مصر، ماندگاری و استحاله فرهنگی و تمدنی مصر بود.

گرچه حضور فرانسوی‌ها در مصر چندان پایدار نبود و با قیام‌های مردمی و نیز کارشکنی‌های انگلیس، فرانسوی‌ها به زودی از آنجا عقب رانده شدند، اما تأثیرات حضور فرانسوی‌ها الهام‌بخش گروهی از روشنفکران مصری شد که بعدها جریان غرب‌گرایی را در این کشور نمایندگی کردند.

اندک زمانی بعد، با به قدرت رسیدن محمد علی پاشا، اصلاحات و تحولات فرهنگی، سیاسی و اجتماعی با الگوبرداری از غرب آغاز شد که تبعات مثبت و منفی بسیاری را در پی داشت. گرچه دوره محمد علی پاشا را به عنوان عصر اصلاحات و نوگرایی در مصر دانسته‌اند، اما ناسازگاری تمدن غربی با جامعه مصری که محمد علی پاشا آن (تمدن غربی) را در راستای نوگرایی و اصلاحات وجهه نظر خود قرار داده بود، پیامدهای منفی و تخریبی نیز در پی داشت.

در دوره جانشینان محمد علی پاشا نیز این روند غرب‌گرایی به شتاب بیشتری دنبال شد. هرچند در برخی از دوره‌ها روند کند می‌شد، اما در عهد اسماعیل پاشا جامعه مصری تقریباً مولفه‌های غربی بسیاری را در خود داشت. سبک زندگی غربی، تجمل‌گرایی، توجه به فرهنگ و تمدن غربی و ... از جمله این مولفه‌ها بود.

در ایران نیز از دوره قاجاریه به بعد، فعالیت‌های استعماری و دخالت‌های دول غربی در امور داخلی کشور افزایش یافت. گرچه ایران هیچ‌گاه مانند مصر، به مستعمره

حکومت‌های غرب تبدیل نشد، اما به‌طور وسیعی عرصهٔ فعالیت‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی غربیان بود. نفوذ انگلیس در کشور و نیز فشارهای روسیه (مخصوصاً نبردهای ایران و روس) در ورود جبههٔ غرب به ایران بسیار تاثیرگذار بود و در ایران نیز مانند مصر، جریان غرب‌گرا شکل گرفت که خواستار اصلاحات و تحولات اساسی براساس الگوی غرب‌محور بود. این جریان در دورهٔ حکومت ۵۰ سالهٔ ناصری، شتاب بیشتری گرفت.

تغییرات اجتماعی و فرهنگی، ورود معماری غربی، اصلاحات به شیوهٔ غربی و ...، تحولات بنیادینی را سبب شد که نه تنها در دراز مدت باعث بهبود اوضاع کشور نشد، بلکه سبب‌ساز نفوذ بیشتر و روزافزون غرب در امور داخلی کشور نیز گردید. گرچه این تحولات غرب‌محور در ابتدا از ارزش و قشون آغاز شد، اما به بهبود کیفیت آن کمکی نکرد؛ چراکه زیرساخت‌ها مشکل اساسی داشت. در هر دو قلمرو جغرافیایی، مصر و ایران، علماء با غرب‌گرایی و اصلاحات غربی به مبارزه برخاستند. در مصر علمای الازهر و در ایران علمای قم و مجتهدین طراز اول سردمدار این جریان بودند. آنان غرب‌گرایی و اصلاحات غربی را منافعی ارزش‌های اسلامی قلمداد می‌کردند و درواقع رویهٔ تخریبی آن را بیش از سازنده بودنش مدنظر قرار می‌دادند. این اعتراض‌ها در بارزترین نمونه‌ها به جریان تحریم تنباکو در ایران و مقاومت‌های مردمی در مصر برضد فرانسوی‌ها انجامید.

در ایران دورهٔ مشروطه و پس از آن، غرب‌گرایی روندی شدیدتر داشت و حتی حرکت مشروطه‌طلبی را نیز تحت تاثیر قرار داد و تا حدودی آن را از مسیر خود منحرف ساخت.

با توجه به حساس بودن این دو برهه در مصر و ایران که به نوعی شالوده غرب گرایی را سامان داد و نیز جریان های غرب گرایی را شکل داد، بررسی مقایسه ای این دو قلمرو، رویه های مختلف برخورد غرب با جهان اسلام را تبیین خواهد کرد. در تحقیق حاضر علاوه بر پرداختن به جنبه های مختلف فرهنگی، سیاسی و اقتصادی حضور غرب در این دو کشور در برهه زمانی مورد بحث، جنبه تخریبی و متناقض با ارزش های اسلامی تمدن غربی مورد مطالعه و بررسی قرار می گیرد.

این کتاب با تبیین نحوه نفوذ فرهنگی، سیاسی و اقتصادی غرب در دو حوزه جغرافیایی مصر و ایران، تلاش می کند روش ها و فرآیند این استیلا را در ایران و مصر در بازه زمانی ورود ناپلئون به مصر تا پایان جنگ جهانی اول مورد بررسی قرار دهد.

کتاب به دو بخش تقسیم می شود. بخش اول با عنوان استیلای تمدنی غرب در مصر و بخش دوم با عنوان استیلای تمدنی غرب در ایران سامان یافته است. بخش مصر شامل چهار فصل «استیلای فرهنگی غرب در دوره عثمانی در مصر»، «اندیشه اصلاحات و نفوذ فرهنگ غرب»، «نفوذ فرهنگی، زمینه ساز استیلای سیاسی و اقتصادی» و «روشنفکران عرب و پیروی از تمدن غرب» و بخش ایران شامل سه فصل «استیلای فرهنگی غرب در دوره صفویه و قاجاریه در ایران»، «اندیشه اصلاحات و نفوذ فرهنگ غرب» و «نفوذ فرهنگی، زمینه ساز استیلای سیاسی و اقتصادی» است.

با عنایت به آنکه در این کتاب از منابع دست اول عربی، فارسی و انگلیسی استفاده شده، امید است توانسته باشد تبیین کاملی از دو نمونه استیلای غرب در جوامع اسلامی ارائه دهد و جامعه علمی کشور را در فهم سیاست های استعماری غرب در مواجهه با جهان اسلام یاری رساند.